QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 10-son)
PEDAGOGIKA
PEDAGOGY
https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i10.074

TALABALARNI AFFILYATIV FAOLIYATGA TAYYORLASHNING ME’YORIY-HUQUQIY VA METODOLOGIK ASOSLARI

Kamiljonova Dilnoza Qahramon qizi
Urganch RANCH texnologiya universiteti
Pedagogika va aniq fanlar kafedrasi o‘qituvchisi, E-mail:
dilnozakamiljonova7@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada oliy ta’lim talabalarini affilyativ faoliyatga tayyorlashning me’yoriy-huquqiy va metodologik asoslari tahlil qilingan. O‘zbekiston Respublikasining ta’lim, yoshlar siyosati va ilm-fanga oid qonun hamda qonunosti hujjatlari tizimlashtirilib, ular affilyativ faoliyatni shakllantirish nuqtai nazaridan baholangan. Tayyorgarlikning tizimli, kompetentsiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatli va hamkorlik yondashuvlariga tayangan metodologik asosi asoslab berilgan. Muallif talabalarni affilyativ faoliyatga tayyorlashning to‘rt komponentli (motivatsion-qadriyatli, mazmuniy-bilimiy, faoliyatli-texnologik va refleksiv-baholovchi) modelini va uni tyutorlik faoliyati orqali amalga oshirish bosqichlarini taklif etadi. Tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalarida talabalarning ijtimoiy hamkorlik, jamoaviy faoliyat va kasbiy tarmoqlarga integratsiyalashuv ko‘nikmalarini rivojlantirishda qo‘llanilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: affilyativ faoliyat, affilyatsiya ehtiyoji, talaba, tyutor, me’yoriy-huquqiy asos, metodologik yondashuv, kompetentsiya, hamkorlik, pedagogik model.

Аннотация. В статье рассматриваются нормативно-правовые и методологические основы подготовки студентов к аффилиативной деятельности. Систематизированы законодательные и подзаконные акты Республики Узбекистан в сфере образования, молодёжной политики и науки, обоснованы системный, компетентностный, личностно ориентированный, деятельностный и кооперативный подходы. Предложена четырёхкомпонентная модель подготовки (мотивационно-ценностный, содержательно-познавательный, деятельностно-технологический и рефлексивно-оценочный компоненты) и этапы её реализации через институт тьюторства.

Ключевые слова: аффилиативная деятельность, потребность в аффилиации, студент, тьютор, нормативно-правовая база, методологический подход, компетентность, сотрудничество, педагогическая модель.

Abstract. The article examines the regulatory-legal and methodological foundations of preparing students for affiliative activity in higher education. The legislative and sub-legislative acts of the Republic of Uzbekistan in the fields of education, youth policy and science are systematized, and the systemic, competence-based, learner-centered, activity-based and cooperative approaches are substantiated. A four-component model of preparation (motivational-value, content-cognitive, activity-technological and reflective-evaluative components) and the stages of its implementation through tutoring are proposed.

Keywords: affiliative activity, need for affiliation, student, tutor, regulatory-legal framework, methodological approach, competence, cooperation, pedagogical model.

KIRISH. Bugungi kunda oliy ta’lim tizimida mutaxassis tayyorlash sifati faqat o‘quv fanlarini o‘zlashtirish bilan belgilanmaydi. Zamonaviy mehnat bozori bitiruvchidan jamoada ishlash, hamkorlik qilish, ijtimoiy va kasbiy tarmoqlarga qo‘shilish, o‘z faoliyatini boshqalar bilan muvofiqlashtira olish layoqatini talab etadi. Aynan shu sifatlar talabalarning affilyativ faoliyati doirasida shakllanadi.

“Affilyatsiya” tushunchasi (lot. *affiliatio* – qo‘shilish, biriktirilish) psixologiyada shaxsning boshqa odamlar bilan yaqin, ishonchli va barqaror aloqalar o‘rnatishga bo‘lgan ehtiyojini bildiradi. Bu ehtiyoj G. Myurrey tomonidan shaxs ehtiyojlari tizimida, D. Makklelland tomonidan esa yutuq, hokimiyat va affilyatsiya motivlari doirasida tadqiq etilgan [5; 6]. R. Baumeyster va M. Liri esa tegishlilikka ehtiyoj inson xulq-atvorining fundamental motivlaridan biri ekanini asoslab berganlar [1]. Pedagogik nuqtai nazardan talabalarning affilyativ faoliyati deganda ularning o‘quv, ilmiy, ijtimoiy va kasbiy hamjamiyatlarda hamkorlikka asoslangan, maqsadli va ongli ravishda tashkil etilgan o‘zaro ta’sirga kirishuvi tushuniladi.

O‘zbekistonda yoshlar siyosatining ustuvor yo‘nalishlari va oliy ta’limni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi talabalarni faol ijtimoiy hayotga, ilmiy va ishlab chiqarish hamkorligiga jalb etishni nazarda tutadi. Biroq amaliyotda affilyativ faoliyatga tayyorlash ko‘pincha tadbirlar darajasida qolib, uning me’yoriy-huquqiy asoslari va yagona metodologik konsepsiyasi yetarlicha tizimlashtirilmagan. Bu holat quyidagi ziddiyatlarni keltirib chiqaradi: ijtimoiy buyurtma (hamkorlikka qodir mutaxassis) bilan ta’lim jarayonida bu sifatni shakllantirishning aniq mexanizmi yo‘qligi o‘rtasida; me’yoriy hujjatlardagi umumiy vazifalar bilan ularni pedagogik amaliyotga tatbiq etuvchi metodik vositalar tanqisligi o‘rtasida.

Tadqiqotning maqsadi – talabalarni affilyativ faoliyatga tayyorlashning me’yoriy-huquqiy va metodologik asoslarini aniqlash hamda tyutorlik faoliyatiga tayanuvchi pedagogik modelni asoslash.

Tadqiqotning vazifalari: (1) affilyativ faoliyat tushunchasining mohiyatini aniqlashtirish; (2) tayyorgarlikni tartibga soluvchi me’yoriy-huquqiy bazani tizimlashtirish;

(3) metodologik yondashuvlarni asoslash; (4) tayyorlashning pedagogik modelini va uni amalga oshirish bosqichlarini ishlab chiqish.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Affilyatsiya muammosi xorijiy fanda bir necha yo‘nalishda o‘rganilgan. Psixologik yo‘nalishda G. Myurrey va D. Makklelland affilyatsiyani shaxsning barqaror motivi sifatida talqin qilganlar [5; 6]. Ta’lim sotsiologiyasida V. Tinto talabaning akademik va ijtimoiy integratsiyasi uning ta’limda qolishi va muvaffaqiyatini belgilashini ko‘rsatgan [8]. A. Astin “talaba jalb etilganligi” (*student involvement*) nazariyasida talabaning ta’lim muhitidagi faol ishtiroki o‘sish va rivojlanish omili ekanini asoslagan [2]. J. Leyv va E. Venger “amaliyot hamjamiyatlari” konsepsiyasida bilim shaxsning hamjamiyat faoliyatidagi ishtiroki orqali o‘zlashtirilishini ta’kidlaganlar [4]. A. Bandura ijtimoiy o‘rganish nazariyasi doirasida kuzatish va o‘zaro ta’sir orqali o‘rganishning ahamiyatini ochib bergan [3], L.S. Vigotskiy esa shaxs rivojlanishida hamkorlik va ijtimoiy muhitning o‘rni haqidagi g‘oyani ilgari surgan [9]. D. Kolbning tajribaviy ta’lim modeli esa tayyorgarlikni amaliy faoliyat va refleksiya tsikli orqali tashkil etish imkonini beradi [7].

Mahalliy pedagogik tadqiqotlarda talabalarning ijtimoiy faolligi, hamkorlik kompetentsiyasi va tyutorlik faoliyati masalalari ko‘rib chiqilgan bo‘lsa-da, affilyativ faoliyat alohida tayyorgarlik obyekti sifatida, me’yoriy-huquqiy va metodologik jihatdan yaxlit o‘rganilmagan. Mazkur ilmiy bo‘shliq tadqiqot dolzarbligini belgilaydi. *[Mahalliy olimlarning (kamida 4–5 ta) ishlarini tahlil bilan shu yerga qo‘shing.]*

Tadqiqot metodologiyasi. Ishda quyidagi usullardan foydalanildi: me’yoriy-huquqiy hujjatlarni kontent-tahlil qilish; ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil va qiyosiy tahlil qilish; tizimli tahlil va sintez; pedagogik modellashtirish. Metodologik asos sifatida quyidagi yondashuvlar tanlandi:

- **tizimli yondashuv** – affilyativ faoliyatga tayyorlashni o‘zaro bog‘liq maqsad, mazmun, shakl, metod va natija elementlaridan iborat yaxlit tizim sifatida ko‘rishga imkon beradi;
- **kompetentsiyaviy yondashuv** – tayyorgarlik natijasini bilim, ko‘nikma, qadriyat va shaxsiy sifatlar majmuasidan iborat hamkorlik kompetentsiyasi orqali ifodalaydi;
- **shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv** – har bir talabaning individual ehtiyoji, tabiiy tayyorgarlik darajasi va rivojlanish траекториясини hisobga olishni talab etadi;
- **faoliyatli yondashuv** – affilyativ sifatlar nazariy bilim orqali emas, balki real hamkorlik faoliyatida shakllanishini nazarda tutadi;
- **hamkorlik (kooperativ) yondashuvi** – ta’lim jarayonida talaba–talaba, talaba–tyutor, talaba–ish beruvchi o‘zaro ta’sirini asosiy didaktik vosita sifatida belgilaydi.

Natijalar va muhokama. Affilyativ faoliyatga tayyorlashning me’yoriy-huquqiy asoslari. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, talabalarni affilyativ faoliyatga tayyorlash bevosita alohida hujjat bilan emas, balki bir necha darajadagi me’yoriy hujjatlar majmuasi bilan tartibga solinadi. Ularni quyidagi uch guruhga ajratish maqsadga muvofiq.

Birinchi guruh – konstitutsiyaviy va qonun darajasidagi hujjatlar. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi ta’lim olish huquqini, yoshlarning shaxs sifatida shakllanishi va jamiyat hayotida ishtirok etishi uchun sharoit yaratish davlat vazifasi ekanini mustahkamlaydi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (2020-yil 23-sentyabr, O‘RQ-637) ta’lim jarayoni ishtirokchilarining huquq va majburiyatlarini, ta’limning shaxsni har tomonlama rivojlantirishga yo‘naltirilganligini, ta’lim muassasalarining ijtimoiy hamkorligini belgilaydi [10]. “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonun (2016-yil 14-sentyabr, O‘RQ-406) yoshlarning ijtimoiy hayotda faol ishtirokini, yoshlar tashkilotlari bilan hamkorlikni ta’minlash tamoyillarini qayd etadi [11].

Ikkinchi guruh – strategik va konseptual hujjatlar. “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” (PF-5847, 2019-yil 8-oktyabr) oliy ta’lim muassasalarining ishlab chiqarish, ilmiy va xalqaro sheriklar bilan integratsiyasini, ta’lim sifatini oshirishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi [12]. “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmon (PF-60, 2022-yil 28-yanvar) yoshlar salohiyatini ro‘yobga chiqarish va inson kapitalini rivojlantirishni qamrab oladi [13].

Uchinchi guruh – idoraviy va tashkiliy hujjatlar. Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan tasdiqlangan tyutorlik faoliyatini tashkil etish tartibi, talabalar bilan ishlash, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar va talabalar hayotini yaxshilash bo‘yicha me’yoriy hujjatlar bevosita amaliy mexanizmni belgilaydi. *[Ushbu hujjatlarning aniq nomi, raqami va sanasini lex.uz dan tekshirib, ro‘yxatga qo‘shing.]*

Me’yoriy bazani tahlil qilish natijasida **uchta muammo** aniqlandi: (a) “affilyativ faoliyat” tushunchasi hech bir hujjatda tegishli atama sifatida qayd etilmagan, uning mohiyati ijtimoiy faollik, hamkorlik va yoshlar tashabbusi tushunchalari ichida bilvosita ifodalangan; (b) hujjatlar umumiy maqsadni belgilaydi, biroq natijani baholash mezonlari va ko‘rsatkichlarini bermaydi; (c) tyutorning affilyativ faoliyatni rivojlantirishdagi vazifalari aniq belgilanmagan. Bu holat ta’lim muassasasi darajasida ichki (lokal) me’yoriy hujjat – talabalarni affilyativ faoliyatga tayyorlash bo‘yicha nizom yoki metodik yo‘riqnoma – ishlab chiqish zaruratini asoslaydi.

Metodologik asoslar va ularning mazmuni

Yuqorida asoslangan yondashuvlar tayyorgarlikning metodologik tamoyillarini belgilaydi: (1) tizimlilik va izchillik; (2) ixtiyoriylik va ichki motivatsiyaga tayanish; (3) nazariya va amaliyot birligi; (4) individuallashtirish; (5) jamoaviy va shaxsiy mas’uliyat uyg‘unligi; (6) preventivlik, ya’ni ijtimoiy izolyatsiya, begonalashuv va destruktiv guruhlarga

qo‘shilish xavfining oldini olish. Oxirgi tamoyil muhim: yaxshi tashkil etilmagan affilyatsiya ehtiyoji salbiy muhitga tortilish xavfini oshiradi, shu bois tayyorgarlik talabaning ijobiy va konstruktiv hamjamiyatlarga qo‘shilishini ta’minlashi lozim.

3. Tayyorlashning pedagogik modeli

Tadqiqot asosida to‘rt komponentli model taklif etiladi.

Komponent	Mazmuni	Shakllanadigan natija
Motivatsion-qadriyatli	hamkorlikka ijobiy munosabat, tegishlilik hissi, jamoaviy qadriyatlarni qabul qilish	hamkorlikka barqaror ichki motivatsiya
Mazmuniy-bilimiy	guruh dinamikasi, muloqot, nizoni boshqarish, kasbiy tarmoqlar va huquqiy asoslar bo‘yicha bilimlar	hamkorlik haqida tizimli tasavvur
Faoliyatli-texnologik	loyiha, kichik guruh, mentorlik, klub va amaliyot hamjamiyatlaridagi ishtirok	hamkorlik ko‘nikmalari, tashabbuskorlik
Refleksiv-baholovchi	o‘z hissasini va hamkorlik natijalarini tahlil qilish, portfolio, fikr-mulohaza	o‘z-o‘zini baholash va rivojlantirish qobiliyati

Modelni amalga oshirishda tyutor markaziy rol o‘ynaydi: u talabaning ehtiyoji va tayyorgarlik darajasini aniqlaydi, individual trayektoriya tuzadi, guruhlar va tashqi sheriklar (kafedra, yoshlar tashkilotlari, ish beruvchilar) bilan aloqa o‘rnatadi hamda jarayonni kuzatadi.

Tayyorgarlik uch bosqichda tashkil etiladi:

1. Diagnostik-moslashuv bosqichi (1-kurs). Talabaning affilyatsiya motivi, muloqot va hamkorlik ko‘nikmalari so‘rovnoma, kuzatuv va suhbat orqali aniqlanadi; talaba o‘quv guruhi va ta’lim muhitiga moslashtiriladi.

2. Rivojlantiruvchi-faoliyatli bosqich (2–3-kurslar). Talabalar loyiha guruhlari, ilmiy to‘garaklar, mentorlik va klub faoliyatiga jalb etiladi; tyutor maslahat va yo‘naltiruvchi vazifasini bajaradi.

3. Kasbiy-integratsiya bosqichi (4-kurs va magistratura). Talaba kasbiy hamjamiyatlar, amaliyot joylari va ish beruvchilar bilan hamkorlikda mustaqil loyihalarni amalga oshiradi, portfolio taqdim etadi.

Tayyorgarlik samaradorligini baholash uchun motivatsion (affilyatsiya motivi darajasi), kognitiv (hamkorlik bo‘yicha bilim ko‘rsatkichi), faoliyatli (loyiha va jamoaviy faoliyatdagi ishtirok faolligi) va refleksiv (o‘z-o‘zini baholash mosligi) mezonlari hamda ularga mos past, o‘rta va yuqori darajalar belgilanadi. *[Agar tajriba-sinov o‘tkazgan bo‘lsangiz, bu yerga sinov va nazorat guruhlari bo‘yicha natijalar jadvalini qo‘shing.]*

Modelning asosiy afzalligi shundaki, u me’yoriy hujjatlardagi umumiy vazifalarni aniq pedagogik jarayonga aylantiradi, tyutorlik institutini ushbu jarayonning asosiy mexanizmi sifatida belgilaydi va natijani o‘lchanadigan ko‘rsatkichlar orqali ifodalash imkonini beradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, talabalarni affilyativ faoliyatga tayyorlash muammosi me’yoriy-huquqiy jihatdan ta’lim, yoshlar siyosati va ilm-fan sohasidagi hujjatlar majmuasi bilan bilvosita tartibga solinadi; “affilyativ faoliyat” tushunchasi alohida normativ maqomga ega emas va baholash mezonlari aniqlanmagan. Metodologik jihatdan tizimli, kompetentsiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatli va hamkorlik yondashuvlari uyg‘unligi tayyorgarlikning ilmiy asosini tashkil etadi. Taklif etilgan to‘rt komponentli model va uch bosqichli amalga oshirish mexanizmi tyutorlik faoliyati orqali talabalarning hamkorlik, jamoaviy ishlash va kasbiy hamjamiyatga integratsiyalashuv qobiliyatini izchil rivojlantirish imkonini beradi. Kelgusida modelning samaradorligini pedagogik tajriba-sinov orqali empirik tekshirish, shuningdek, oliy ta’lim muassasalari uchun lokal me’yoriy hujjat loyihasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Baumeister R.F., Leary M.R. The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation // Psychological Bulletin. – 1995. – Vol. 117, No. 3. – P. 497–529.
2. Astin A.W. Student involvement: A developmental theory for higher education // Journal of College Student Personnel. – 1984. – Vol. 25, No. 4. – P. 297–308.
3. Bandura A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977. – 247 p.
4. Lave J., Wenger E. Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 138 p.
5. Murray H.A. Explorations in Personality. – New York: Oxford University Press, 1938. – 761 p.
6. McClelland D.C. Human Motivation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 663 p.
7. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1984. – 256 p.
8. Tinto V. Leaving College: Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition. – 2nd ed. – Chicago: University of Chicago Press, 1993. – 296 p.
9. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 1999. – 352 с.
10. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-637, 2020-yil 23-sentyabr. – URL: https://lex.uz
11. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-406, 2016-yil 14-sentyabr. – URL: https://lex.uz
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni, 2019-yil 8-oktyabr. – URL: https://lex.uz
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni, 2022-yil 28-yanvar. – URL: https://lex.uz